

Antalya’da “Lisan-ı Millet”in İlk Temsilcilerinden Akdeniz Gazetesi (1925-1926)

Evren DAYAR

Dr.

E-mail: evrendayar@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-6593-7238

Geliş Tarihi: 17.10.2017 Kabul Tarihi: 01.12.2017

ÖZ

DAYAR, Evren, Antalya’da “Lisan-ı Millet”in İlk Temsilcilerinden Akdeniz Gazetesi (1925-1926), CTAD, Yıl 13, Sayı 26 (Güz 2017), s.181-207.

Antalya’da basın hayatı 19 Aralık 1920’de “Antalya’da Anadolu” gazetesinin yayımlanmasıyla başladı. “Antalya’da Anadolu”yu sırasıyla; “Antalya” (1922-1928), “Yeni İzmir” (1922), “Tenvîr” (1924-1925), “Akdeniz” (1925-1926), “Yeni Türkiye” (1926-1928), “Resmi Antalya” (1927-1937) ve “Zümrütova” (1927-1929) gazeteleri takip etti. 1920-1928 arasında yayımlanan bütün bu gazetelerin yanı sıra bu dönemde Antalya’da; “Yeni Hayat” (1920-1922), “Doğu” (1921-1922) ve “Ticaret” (1927) mecmuaları da neşredilmişti. Tüm bu gazete ve mecmualar, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında Antalya’da “Lisan-ı millet”in temsilcisi olmuştu. Ayrıca, kentte yayımlanan gazete ve mecmuaların sayısının artmasıyla birlikte yeni matbaalar da faaliyete geçmişti. Ne var ki bunların çok azı kurumsallaşabilmiş ve süreklilik arz edebilmişti. Bu dönemde faaliyete geçen gazete ve mecmuaların neredeyse tamamı, kurulduktan kısa bir süre sonra kapanmıştır. Konuyla ilgili yapılmış ilk çalışma olan bu makalede, 1925-1926 yılları arasında Antalya’da yayımlanan “Akdeniz” gazetesi ele alınmaktadır. Çalışmada, ilk olarak, Antalya’da basın tarihinin başlangıç yılları incelenmekte ve gazeteleri var eden

koşullara değinilmektedir. Daha sonra, gazetenin 86 nüshasının incelenmesinden hareketle, “Akdeniz”in içeriğine ve kurucusu Dr. Ferruh Niyazi’nin kişiliğine değinilmiştir. Bu makalenin temel amacı Antalya basın tarihinin ilk yılları hakkında derli toplu bilgi vermek ve “Akdeniz” gazetesini kamuoyuna tanıtmaktır. Makalenin amaçlarından bir diğeri ise “Akdeniz” gazetesi aracılığıyla Cumhuriyet’in kuruluş döneminde Antalya tarihinin belli başlı meselelerini ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Antalya, Antalya basım tarihi, Akdeniz gazetesi, Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu, Cumhuriyet dönemi.

ABSTRACT

DAYAR, Evren, ‘Akdeniz’, one of the First Local Newspapers in Antalya Province (1925-1926), CTAD, Volume 13, Issue 26 (Fall 2017), pp. 181-207.

The press life in Antalya started with the publication of the “Anatolia in Antalya” newspaper in Antalya on 19 December 1920. The “Anatolia in Antalya” newspaper was followed by “Antalya” (1922-1928), “Yeni İzmir” (1922), “Tenvir” (1924-1925), “Akdeniz” (1925-1926), “Yeni Türkiye” (1926-1928), “Resmi Antalya” (1927-1937) and “Zümrütova” (1927-1929) newspapers respectively. In addition to all these newspapers published between 1920 and 1928, “Yeni Hayat” (1920-1922), “Doğu” (1921-1922) and “Ticaret” (1927) magazines were also published. All these newspapers and magazines became representatives of the “voice of the nation” in Antalya during the foundation years of the Republic. In addition, with the increase in the number of newspapers and magazines published in the city, new printing houses were also come into operation. However, very few of these newspapers and magazines could be institutionalized and sustained. Almost all of the newspapers and magazines that were active in this period were closed shortly after the establishment. In this very first study on the subject, “Akdeniz” newspaper, published in Antalya between 1925 and 1926, is examined. In the study, firstly, the beginning years of the press history are examined in Antalya and the conditions that create the newspapers are mentioned. By considering analysis of 86 extant issues of the newspaper, content of “Akdeniz” and personality of the newspaper's founder Dr. Ferruh Niyazi is touched on. Practical purpose of the study is to give far reaching insight into the first years of press history in Antalya and to publicise the newspaper. Another purpose is to address major issues of city history during the foundation period of the republic through “Akdeniz”.

Keywords: Antalya, Antalya press history, Akdeniz newspaper, Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu, Republican period.

Giriş

Antalya’da basın hayatı bir dizi hayal kırıcı girişimin ardından 19 Aralık 1920’de *Antalya’da Anadolu* gazetesinin yayımlanmasıyla başladı. Esasında bu

tarih diğer taşra şehirlerinin bu alandaki etkinliği düşünüldüğünde oldukça geç bir tarihtir ve Antalya'nın taşra basın hayatında çok önemli bir hareketliliğe neden olan II. Meşrutiyet'in etkilerinden uzak kalmış olması şaşırtıcıdır. II. Meşrutiyet'e kadar sadece resmi *Vilayet* gazetesinin yayımlandığı Konya'da 24 Temmuz 1908'den sonra on bir gazete ve sekiz derginin yayın hayatına başladığı düşünüldüğünde Antalya'nın bu gecikmişliği çok daha iyi anlaşılır.¹ Üstelik şehirde yayımlanan ilk gazete *Antalya'da Anadolu*, Antalyalıların değil, İzmirli bir gazetecinin girişimiyle çıkarılmıştır.

Öte yandan, Antalya'da bir matbaa kurup gazete yayımlamaya yönelik ilk teşebbüsler, gerçekte 19. yüzyılın sonlarına tarihlenir. Hem "*Matbuat Nizamnamesi'nde münderic abkâm ve müsâidi dairesinde kitap, risale ve evrak-ı ticâriyye tab' etmek*" hem de *Teke* adıyla her hafta cumartesi günleri Türkçe yayımlanacak ticari bir gazete çıkarmak için Trablusşamlı Esad Kerim 24 Ocak 1889'da Antalya İdare Meclisi'ne başvurmuş; Antalya Meclisi, bu talebi 14 Şubat'ta Dâhiliye Nezareti'ne iletmiştir.² Esad Kerim'in bu talebi Dâhiliye Nezareti tarafından olumlu karşılanmıştır; ancak teşebbüsünün başarıya ulaştığına ilişkin hiç bir kayıt günümüze ulaşmamıştır.

Antalya'da bir gazete çıkarmaya yönelik diğer girişimler ise II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki yıllara tesadüf eder. İlk olarak, 1914'te Antalya Sultanisi muallimlerinden Avukat Philip Efendi *Antalya* adında bir gazete çıkarmak için Antalya Mutasarrıflığı'ndan izin almış; fakat bu çaba neticesiz kalmıştır. Philip Efendi'nin sonuçsuz kalan bu çabasını I. Dünya Savaşı'nın başlarında Macit Selekler'in *Belkıs* gazetesini yayımlama teşebbüsü takip etmiştir. Ne var ki, bu çaba da o dönemde Antalya'nın tek matbaası olan Nicolas Melis Matbaası'nda gazete basmak güç olduğu ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle Avukat Philip Efendi'nin girişimi gibi başarısız olmuştur.³

Antalya'nın İlk Gazete ve Matbaaları

İlk 19. yüzyılın sonlarına, diğerleri II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden döneme tarihlenen bu hayal kırıcı girişimlerin ardından Antalya, 1920 ile alfabe reformunun yapıldığı 1928 arasında kalan dönemde dikkate değer bir basın patlamasına sahne oldu. Şehirde ilk gazete 19 Aralık 1920 tarihinde *Antalya'da Anadolu* adıyla yayımlandı. *Antalya Anadolu*'yu sırasıyla; *Antalya* (1922), *Yeni İzmir* (1922), *Tenvîr* (1924), *Akdeniz* (1925), *Yeni Türkiye* (1926), *Resmi Antalya* (1927)

¹ Bülent Varlık, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 17.

² BO.A. DH. MKT. 1601-60, lef. 2.

³ *İleri*, 7 Kasım 1951.

ve *Ziimrütova* (1927) gazeteleri takip etti. 1920-1928 arasında yayımlanan bütün bu gazetelerin yanı sıra bu dönemde Antalya’da; *Yeni Hayat* (1920), *Doğru* (1921) ve *Ticaret* (1927) mecmuaları da neşredilmişti.⁴ Bu listeye elimizde hiçbir nüshası bulunmayan, ancak 15 Temmuz 1926 tarihli *Antalya* gazetesinde “*memleket gençlerinin idare edeceği*” ve çok yakın bir gelecekte yayın hayatına başlayacağı duyurulan *Memleket* mecmuasını da eklemek gerekir.⁵

Basın patlamasının gerçekleştiği bu dönem, aynı zamanda, şehirdeki matbaa sayısının artışına da tanıklık etmişti. Her ne kadar Antalya’da ilk matbaa II. Meşrutiyet döneminde Nicolas Melis tarafından kurulmuş olsa da,⁶ bu matbaa İlan-ı Hürriyet’in Antalya matbuat hayatı üzerindeki tek ürünü olmuştu. Ayrıca, Nicolas Melis Matbaası esas olarak vilayetin resmi evraklarını basmak için kullanılıyordu.⁷

Nicolas Melis Matbaası’ndan sonra şehrin ikinci matbaası İzmir’in işgalinden sonra *Anadolu* gazetesini Antalya’da çıkaran Haydar Rüştü (Öktem) tarafından *Anadolu Matbaası* adıyla faaliyete geçirildi. Antalya’da 533 sayı çıkan *Antalya’da Anadolu* gazetesi Haydar Rüştü’nün evinin bodrumunda, küçük bir tipo ve buhar makinesinden ibaret olan bu matbaada basılıyordu.⁸ Bu dönemde Anadolu Matbaası’nda basılan bir başka süreli yayın ise *Yeni Hayat* mecmuası olmuş;⁹ ayrıca, matbaada Yunan işgalini anlatan “*İzmir’de Neler Oldu?*” adlı on sayfalık bir kitapçık ile Antalya Ticaret Odası’nın bir risalesi yayımlanmıştı.¹⁰

⁴ Ali Rıza Gönüllü, “Antalya’da Basın Hayatı (1920-1949)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 61, Mart 2005, s. 332-334.

⁵ *Antalya*, 15 Temmuz 1926.

⁶ *BOA. DH. EUM. KLU.* 15-69, lef. 2.

⁷ Bu matbaa Nüfus Mübadelesi’nden sonra Antalya İdâre-i Husûsiyye’ye intikal etti. Nicolas Meli Matbaası’nın burada basılan vilayet evrakları dışında elimize ulaşmış iki yayını vardır: “*Rum Cemaati Nizamnamesi*” ile Süleyman Fikri Bey (Erten)’in “*İlm-i Belagatdan Beyan ve Bedi’i Hülasası*” isimli kitabı. Cemaat nizamnamesinin bazı maddeleri Vangelis Kechriotis tarafından Türkçeye de aktarılmıştır. Bkz. Vangelis Kechriotis, “1911 Rum Cemaati Nizamnamesi 20. Yüzyılın Başında Antalya’daki Rumlar”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 201, 2010, s. 42-51.

⁸ *Antalya*, 27 Temmuz 1926.

⁹ *Yeni Hayat*, 11 Mart 1338.

¹⁰ Muhammet Güçlü, “Antalya’da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya’da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII (25), 2012, s. 46-47.

Anadolu Matbaası ile ilgili olarak altı çizilmesi gereken bir diğer husus ise bu matbaanın sadece *Antalya'da Anadolu* gazetesi ile *Yeni Hayat* mecmuasının basımında değil, Arif Oruç'un çok kısa süre için Antalya'da çıkardığı *Yeni İzmir* gazetesinin basılması için de kullanıldığıdır. Milli Mücadele yıllarında Antalya'da bulunan Arif Bey, 10 Eylül 1922'de İzmir'e dönme kararı alan Anadolu Matbaası'nın sahibi Haydar Rüştü ile pazarlık yaparak matbaasını satın almıştı. Aralarındaki anlaşmaya göre Arif Bey matbaayı alıp Afyon'a gidecek; orada gazete çıkaracaktı. Ne var ki, matbaayı satın aldıktan sonra gazetesini Antalya'da yayımlamaya başlamış; bu duruma Haydar Rüştü tepki göstermiş, bu nedenle Arif Bey iki ay içinde şehirden ayrılmak zorunda kalmıştı.¹¹

1920'lerde Antalya'da faaliyete geçen bir diğer matbaa da *Yeni Türkiye* gazetesinin basılacağı Yeni Türkiye Matbaası'ydı. Bu matbaa Dr. Ferruh Niyazi'nin matbuat hatıralarında zikrettiği Giritli tüccar Ahmet Muhtar tarafından Milli Mücadele yıllarında satın alınan matbaa olmalıdır.¹²

Şehrin bir başka matbaası ise *Akdeniz* gazetesinin basımında kullanılan Akdeniz Matbaası'ydı. Esasında *Akdeniz*, başlangıçta, Nüfus Mübadelesi'nden sonra Antalya İdare-i Husûsiyye'ye intikal eden Nicolas Melis Matbaası'nda basılıyordu. Fakat bu matbaanın yetersizlikleri nedeniyle Dr. Ferruh Niyazi yeni bir matbaa satın almış, Mayıs 1925'ten itibaren gazetesini Akdeniz Matbaası'nda tabetmişti.

Antalya'nın ilk matbaaları arasında en uzun ömürlü olanı ise *Antalya* gazetesinin de çıkarıldığı Antalya Matbaası olmuştu. 1922-1978 arasında bazı kesintiler hariç *Antalya* gazetesini basmakta kullanılan bu matbaanın Hüseyin Cahit'in İngilizler tarafından Malta'ya sürülmesinden sonra *Antalya* gazetesinin kurucusu Mehmed Emin tarafından satın alınan Tanin Matbaası olduğu iddia edilmiştir. Örneğin gazeteci Muharrem Önal, Tanin Matbaası'nın Antalya'ya getirilmesiyle *Antalya* gazetesinin "*ruhta ve fikirde Tanin'in tanınan sesi olduğunu*"

¹¹ *Antalya*, 27 Temmuz 1962. Haydar Rüştü'nün Arif Oruç'a yönelik bu tepkisinin nedenleri hakkında kesin bir bilgimiz yoktur. Ancak bu tarihte Mehmed Emin'in *Antalya* gazetesini çıkarmak için girişimde bulunduğunu, üstelik bu girişimin Haydar Rüştü tarafından desteklendiğini biliyoruz. Bkz. Muhammet Güçlü, "Antalya'da Mahalli Basının İlk Yirmi Yılı (1920-1940)", *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Düşünceler Dergisi*, Yıl:10, Sayı: 9, 1996, s. 180. Haydar Rüştü'nün Arif Oruç'a yönelik tepkisinin nedeni bu gelişme olabilir.

¹² Dr. Ferruh Niyazi hatıralarında *Antalya'da Anadolu* gazetesinde şehrin önde gelen Giritli tüccarları aleyhinde yapılan propaganda nedeniyle Giritli tüccar Ahmet Muhtar'ın bir matbaa satın alarak gazete çıkarma girişiminde bulunduğunu yazmıştır. Bkz. *İleri*, 7 Kasım 1951.

iddia etmiştir.¹³ Tanin Matbaası'nın Antalya'ya getirilişine tanık olduğunu söyleyen Mazlum Adıson ise bu konuda şunları yazmıştır: “*Hüseyin Cahit'in İngilizler tarafından Malta'ya sürülmesinden sonra babam Tanin Matbaası'nın bir kısmını aldı. Şarampol'de kiralanan kahvehanede montajı yapılırken İslam ve Rum bütiin Antalyalılar çalışmaya da imkân bırakmayacak kadar dolup dolup taşıyor, matbaanın ne biçim bir şey olduğunu seyrediyorlardı.*”¹⁴

Burada son olarak, Antalya'nın ilk matbaalarının sadece gazete veya mecmua neşretmek için kullanılmadığını da vurgulamak gerekir. Aslına bakılacak olursa bu dönemde matbaaların esas gelir kaynağı tüccarların kullandığı çek, fatura ve mektup başlıkları; maarif, idare-i husûsiyye ya da belediye gibi kurumlara ait her türlü resmi evrak ve defterin tab'ı gibi işlerdi. Gazeteleri idame ettiren de baskı sayılarından ziyade matbaalarının bu gelirleriydi. Antalya gazetelerinde yer alan matbaa ilanlarında bu hususun özellikle vurgulanma sebebi bu nedenleydi. Örneğin *Akdeniz* gazetesi yeni matbaasını satın aldıktan sonra “*matbaacılığa ait her siparişi kabul ettiğ*”ni vurgulayan ilanlar yayımlamış;¹⁵ Antalya Matbaası'nın 1 Mart 1929 tarihli ilanında ise matbaanın “*Türkiye'nin en uzak köşelerinden verilecek işleri kabul ettiğ*” ve bu işleri “*en çabuk zamanda hazırlayarak göndermeyi vaad ettiğ*” vurgulanmıştı.¹⁶ 1928'de alfabe reformu yapıldıktan sonra ise matbaalar “*yeni harflerle bilimüm levazımı ikmal ettiklerin*” ilan etmişlerdi.¹⁷

Antalya'da “Lisan-ı Millet”e Duyulan İhtiyaç

1920'lerin hemen başlarında Antalya'da birbirinin peşi sıra yayın hayatına başlayan gazetelerin neden olduğu bu şaşkırtıcı hareketliliği nasıl yorumlamak gerekir? Üstelik bu hareketlilik –gerek matbaa sayısının, gerekse de kentte yayımlanan gazete sayısının artışı– genel temayülün aksine bir istikamet izlemiş; taşra basın hayatının canlandığı dönemlerde, örneğin II. Meşrutiyet'in ilk yılları ile Milli Mücadele döneminde Antalya'da basın hayatında bir hareketlilik gözlenmezken, taşra basının güç kaybettiği bir dönemde Antalya'da basın hayatı dikkate değer bir canlılık göstermiştir. Uzun bir sessizlik dönemini takip eden bu gelişme şüphesiz şaşkırtıcıdır; fakat yerel şartlar düşünüldüğünde kesinlikle tesadüfi değildir.

Tesadüfi değildir; çünkü her şeyden önce Antalyalı ilk gazeteciler II. Meşrutiyet'in etkileyici birikiminden yararlanmışlardı. Bu birikim nedeniyledir ki

¹³ *Antalya*, 8 Eylül 1974.

¹⁴ *Antalya*, 9 Eylül 1963.

¹⁵ *Akdeniz*, 27 Haziran 1341.

¹⁶ *Resmi Antalya*, 1 Mart 1929.

¹⁷ *Zümrütova*, 11 Teşrin-i Sâni 1928.

Antalya'da bir gazeteye duyulan ihtiyaç, dönemin ifadesiyle "lisan-ı millete duyulan ihtiyaç", II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde yerel kamuoyunun sık sık dile getirdiği bir gereklilik olmuştu. Sözelimi *Tasvir-i Efkâr*'ın 30 Ağustos 1909 tarihli nüshasında yayımlanan Antalya mahreçli bir mektupta Antalya'daki devlet memurları eleştirilirken, kentte "lisan-ı millet demek olan matbuat hayatı olmadıkça" bu memurların kolay kolay terbiye olmayacağı belirtiliyordu.¹⁸

"Lisan-ı millet"e duyulan ihtiyacın dillendirilmesinde, muhtemelen, Konya basınının da etkisi vardı. Mesela, 19. yüzyılda vilayetin resmi gazetesi olarak yayımlanan *Konya*'da gazetenin Antalya muhabirinin birçok makale ve haberi neşredilmişti.¹⁹ II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden dönemde ise Konya gazeteleri sayfalarında Antalya'ya çok daha fazla yer vermeye başlamışlar; Türkiye'nin en eski gazetelerinden *Babalık*'ta M. T. imzasıyla Antalya hakkında çok sayıda haber yayımlanmış;²⁰ II. Meşrutiyet yıllarında faaliyete geçen bir başka Konya gazetesi olan *Maşrık-ı İrfan*'da ise Osman Zeki tarafından Antalya'dan gönderilen şehir haberlerine yer verilmişti.²¹ Konya gazetelerinde yer alan Antalya haberlerinin bu şekilde artması, bu gazetelerin, sayfalarında "Antalya Havadis" ya da "Antalya Muhabirimizden" klişelerinin kullanıldığı köşelerin hazırlanmasına neden olmuştu.²²

Öte yandan II. Meşrutiyet döneminde sayfalarını Antalya muhabirlerine açan gazeteler sadece Konya gazeteleri değildi. Bu dönemde İstanbul'da yayımlanan *Tasvir-i Efkâr* ve *Tanin* de Antalya Havadislerine yer vermiş;²³ Milli Mücadele'den sonra bu gazetelere *Vakit* gazetesi eklenmişti.²⁴ Bu dönemde İstanbul ve Konya gazetelerinin Antalya muhabirleri ise ya *Vakit* gazetesi örneğinde olduğu üzere ticari ilişkileri için Antalya'da bulunan Moralı Mahmud Hıfzı gibi tüccarlar ya da *Babalık* ve *Maşrık-ı İrfan* gazetelerine şehir haberlerini ileten Macid Tevfik ile Osman Zeki gibi Antalya'ya tayin edilen memurlardı. Kentte bulunma sebepleri ne olursa olsun bu muhabirler Antalya'da "lisan-ı millet"e duyulan ihtiyacın açıkça ifade edilmesine önyak olmuşlardı. Kentin ilk gazetecileri de Konya ve İstanbul gazetelerine Antalya'dan haber ileten bu

¹⁸ *Tasvir-i Efkâr*, 17 Ağustos 1325.

¹⁹ *Konya*, 21 Rebî-ül-âhir 1292, 23 Cemâzi-yel-evvel 1293.

²⁰ *Babalık*, 7 Mart 1329, 25 Mart 1329.

²¹ *Maşrık-ı İrfan*, 4 Kânûn-ı Sâni 1325, 21 Kânûn-ı Sâni 1325.

²² Caner Arabacı vd., *Konya Basın Tarihi*, Palet Yayınları, Konya, 2009, s. 62.

²³ *Tasvir-i Efkâr*, 24 Haziran 1325, 24 Temmuz 1325, 17 Ağustos 1325; *Tanin*, 9 Mart 1328, 29 Ağustos 1331, 8 Teşrin-i Evvel 1331.

²⁴ *Vakit*, 8 Haziran 1339, 14 Haziran 1339, 19 Haziran 1339.

seyyar muhabirlerdi. Bu nedenle, *Babalık* gazetesi için “*Antalya Havadisı*” başlığı altında makale yazan Macid Tevfik’in 1928 yılına gelindiğinde Antalya Ticaret Odası’nın çıkardığı *Ticaret* mecmuasını basıma hazırlamış olması şaşırtıcı değildir.

Antalya basın hayatının gelişimi üzerinde II. Meşrutiyet döneminde memurların oynadığı bu rol 1920’li yıllarda da devam etmiş, örneğin *Antalya* gazetesinin en çok eser veren yazarı Yüzbaşı Mustafa Cavid gazetede; “*Ramaşan Musahabeleri*” köşesinin, “*Avusturya Seferi*” adlı tefrikanın, “*Tiyatro Münekkidi*” başlıklı yazıların ve “*Yol Mektupları*”nın muharriri olmuş, İznik’e tayin edildiği 1924’e kadar gazetenin en önemli yazarları arasında yer almıştı. *Zümrütova*’nın kurucusu Yüzbaşı Enver Mazlum ise Binbaşı Mazlum Bey’in oğlu, *Antalya* gazetesinin sahibi Mehmed Emin Bey’in kayınbiraderiydi. Enver Mazlum, aynı zamanda, yayın hayatına ara vermek zorunda kaldığı 1928 yılına kadar *Antalya* gazetesinin de en büyük destekçileri arasında yer almıştı.²⁵ 1920’lerde vilayet kâtibi olan Muharrem Zeki 1927’de *Resmi Antalya*’nın kurucusu olmuştu. *Akdeniz*’in yazı heyeti içinde yer alan Fuat Atalay ise felsefe alanında ihtisas yapmış Antalyalı bir muallimdi.²⁶

Ne var ki, tüm bu örneklere rağmen 1920’lerin hemen başlarında Antalya’da yaşanan basın patlamasını sadece bu gelişmeleri dikkate alarak izah etmek güçtür. Bütün bu amillerin etkisi ne derece önemli olursa olsun, Antalya’da basın hayatının gelişimi üzerinde bir dizi başka harici ve dâhili etken de önemli bir rol oynamıştır. Her şeyden önce, savaş yılları hemen her yerde olduğu gibi Antalya’da da bilgiye olan talebi arttırmış, üstelik şehir I. Dünya Savaşı ile Milli Mücadele’nin tahripkâr etkilerinden uzak kalmıştı. Gerçi Antalya 28 Mart 1919 tarihinde İtalyanlar tarafından resmen işgal edilmiş ve bu işgal Mayıs 1921’e kadar sürmüştü; fakat Antalya’daki İtalyan işgalinin Ege’deki Yunan işgalinden farklı sonuçları olmuştu.

İlk olarak, Ege’nin işgali aralarında Haydar Rüştü ve Arif Bey’in de bulunduğu birçok gazetecinin Antalya’ya gelmesi için bir fırsat yaratmıştı. Haydar Rüştü, Ağustos 1920’de şehre gelmiş ve *Anadolu* gazetesini *Antalya’da Anadolu* adıyla Antalya’da çıkarmaya başlamıştı.²⁷ Dr. Ferruh Niyazi’nin ifadesiyle bu suretle *Anadolu* Antalya’da gazete okuma hevesini arttırmıştı.²⁸

²⁵ Mazlum Adison, *Antalya’nın Kara Günleri*, Derleyen Evren Dayar, Kent Müzesi Yayınları, Antalya, 2013, s. 49.

²⁶ *Resmi Antalya*, 25 Temmuz 1935.

²⁷ Muhammet Güçlü, *a.g.m.* s. 36-37.

²⁸ *İleri*, 7 Kasım 1951.

Gazeteci Arif Oruç da Büyük Taarruz’dan önce Antalya’ya gelmiş ve kısa bir süre için de olsa *Yeni İzmir* gazetesini Antalya’da çıkarmıştı.²⁹ İşgal yıllarında Antalya’da bulunan bir diğer isim ise şair Mehmed Emin Yurdakul’dur. Bu dönemde Mehmed Emin Yurdakul, Antalya Gençler Yurdu Cemiyeti’nin başkanlığını üstlenmiş, *Doğru*’nun muhtelif sayılarında Mehmed Emin Yurdakul’un Gençler Yurdu’nda verdiği konferanslar yayımlanmıştı.³⁰

Şehrin, savaşın tahripkâr etkilerinden uzak kalmasının basının gelişimi üzerindeki olumlu etkisine verilebilecek bir diğer örnek ise *Yeni Hayat* mecmuasının neşridir. Antalya’da yayımlanan iki sayısı günümüze ulaşan *Yeni Hayat*, ilk olarak 1917’de Bursa’da yayın hayatına başlamış, Bursa’nın işgalinden sonra Antalya’ya taşınmış, 1920’den itibaren Antalya Muallimler Birliği’nin yayın organı olmuştur. Mecmuanın sahibi ise Dâr-ül-Muallimîn muallimlerinden Hakkı Nezih’tir.³¹

1920’li yıllarda Antalya’da basının gelişmesi üzerinde etkili olan bir diğer amil ise Mondros Mütarekesi’nden sonra Anadolu’nun işgal edilmesi idi. İşgaller bu dönemde Antalya’ya Türkiye’nin dünyaya açılan kapısı olma imkânı vermiş; örneğin İcra Vekilleri Heyeti, 18 Haziran 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyeti ile temas etmek üzere Anadolu’ya gelecek yabancıların sadece Antalya ve Mudanya iskelelerinde kabul edileceklerini karara bağlamıştı.³² 21 Şubat 1921 tarihinde toplanan Londra Konferansı’na davet edilen Ankara Hükümeti de temsilcilerini (Anadolu Murahhasları) Antalya İskelesi aracılığıyla Londra’ya göndermişti.³³ Tüm bu imkânlar nedeniyle ki Anadolu Ajansı’nın irtibat bürolarından biri Antalya’da kurulmuş,³⁴ bu dönemde Anadolu basını dış kaynaklı haberlerini Antalya’dan sağlamıştı. Hatta Anadolu Ajansı Antalya’da Fransızca ajans bültenleri basmış ve Ajansın Fransızca bültenleri üzerinde enformasyon bürosu olarak “*Bureau d’Information Adalia*” ifadesi yer almıştı. Bu sebeple, 1921-1922 arasında kalan Anadolu gazetelerinde çok sayıda Antalya mahreçli haber yayımlanmıştı.³⁵

²⁹ Mete Tunçay, *Arif Oruç’un Yarını*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 8.

³⁰ *Doğru*, 11 Kânûn-ı Evvel 1337.

³¹ *Yeni Hayat*, 16 Mart 1338.

³² *BCA*. 30-18-1-3-20.

³³ *Vakit*, 20 Şubat 1337.

³⁴ Korkmaz Alemdar, *İletişim ve Tarih*, Ümit Yayınları, Ankara, 2001, s. 111.

³⁵ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları*, Milliyet Yayınları, 1978, s. 111.

Burada son olarak, Antalya basınının gelişim üzerinde katkısı olan Antalyalı muallimlere de değinmek gerekir. Örneğin Niyazi Recep'in sahibi ve mesul müdürü olduğu *Doğu* mecmuası ağırlıklı olarak Antalyalı muallimlerin desteğiyle çıkarılmıştı. Künyesinde bulunan “*yarım aylık mektepliler ve mektepçiler mecmuası*” ifadesi mecmuanın içeriği hakkında da bilgi vermektedir: *Doğu*, esas olarak gençliğin eğitimiyle ilgili olmuş, mecmuada; “*Terbiyevi Musababeler*” klişesi adı altında çocukların eğitimi,³⁶ Antalya'daki mekteplerin durumu, öğretim teknikleriyle ilgili makalelerin yanı sıra, Kayı Alp'in şiirleri ve Süleyman Fikri'nin Antalya tarihi ile ilgili makaleleri yayımlanmıştı.³⁷ Bilgiye yönelik talebin arttığı savaş yıllarında “*milli hislere*” hitap eden her iki mecmuanın şehirdeki varlığı ile Antalya mektep muallimlerinin bu etkinliğini, Antalya'da milliyetçi bir yerli aydın sınıfının oluşumunun göstergesi olarak kabul etmek gerekir.

Dr. Ferruh Niyazi ve *Akdeniz Gazetesi*'nin Kuruluşu

Antalya'daki basın patlamasının ürünü olan ve şehrin ilk gazeteleri arasında yer alan *Akdeniz*'in kurucusu Dr. Ferruh Niyazi 1888'de Elmalı'da doğdu. İlkokulu burada okuduktan sonra ortaöğrenimini Midilli'de tamamladı ve 1913'te Tıbbiye'den mezun oldu. Ocak 1919'a kadar Irak ve Halep cephelerinde yedek subaylık yapan Dr. Ferruh Niyazi, 1 Haziran 1919'da Kastamonu Sıhhat Müdürü olmuş, bu tarihten Antalya'ya döndüğü 1923 senesine kadar; Sivas, Kayseri, Elazığ ve Diyarbakır'da çalışmıştı.³⁸

³⁶ *Doğu*, 10 Mayıs 1338.

³⁷ *Doğu*, 31 Temmuz 1338.

³⁸ Ferruh Niyazi Ayoğlu, *Kurtuluşta Cumhuriyet'e ve Sıtmaya Adanan Yürek Ferruh Niyazi Ayoğlu'nun Anıları*, Zonguldak, 2008, s. 1-37. Elmalı'nın önde gelen ailelerinden Hacı Halil Hafız Efendi'nin oğlu olan Ferruh Niyazi, 1888'de Elmalı'nın Nuhlar Mahallesi'nde doğdu. İlkokulu Elmalı'da okuduktan sonra ortaokulu ve liseyi Midilli'de bitirdi. Ferruh Niyazi'nin Midilli'de geçen öğrencilik yılları hayatı üzerinde çok büyük bir etki bırakmıştı. O dönemlerde bir sürgün yeri olan Midilli Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer şehirlerine kıyasla çok daha özgür bir muhitti. Kendi tabiriyle “*okulda Fransızların la Marseillaise'ini bir Fransız türküsü gibi söylüyor, Namık Kemal'in kitaplarını serbestçe okuyabiliyor*”du.

1907'de Tıbbiye'de öğrenime başlayan Ferruh Niyazi II. Meşrutiyet'in ilanında sonra siyasete atılarak Osmanlı Demokrat Fırkası'na (Fırka-i İbad) katıldı. 1911'de Osmanlı Demokrat Fırkası'nın yönetim kurulunda yer aldı, fakat 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra Sinop'a sürgüne gönderildi. Ferruh Niyazi'nin sürgün günleri oldukça kısa sürdü ve birkaç hafta içinde Tıbbiye'deki hocasının da desteğiyle İstanbul'a döndü. Bkz. *İleri*, 7 Haziran 1951, 8 Haziran 1951, 26 Ekim 1951.

Mayıs 1923’te Antalya’ya geldikten sonra şehrin önde gelen İttihatçılarından Mehmed Emin’in sahip olduğu *Antalya* gazetesinin başyazarını kaleme almaya başlayan Dr. Ferruh Niyazi’nin buradaki kariyeri ise kendi gazetesini çıkarma kararı aldığı tarihe kadar devam etmişti.³⁹ İlk sayısı 9 Mart 1925’te neşredilen *Akdeniz*’in yayın hayatına başlamasını Ankara’daki hükümetin önde gelen isimlerinden Kılıç Ali de desteklemişti. Dr. Ferruh Niyazi bu desteğin nasıl elde edildiğini “*Akdeniz*’i neşretmeden evvel vefalı elini benim üzerimden eksik etmeyen inkılâp kabramanlarımızdan Kılıç Ali’ye yazmış ve yardımını istemiştım. Yardımlarını benden esirgemediler. Osmanlı Bankası vasıtasıyla Başvekâlet bana biraz para gönderdi” sözleriyle anlatmıştır.⁴⁰

Akdeniz gazetesinin başyazarı Dr. Ferruh Niyazi, sorumlu müdürü ise Kazım Azamet’ti. Kazım Azamet’in gazetenin sorumlu müdürlüğünden istifası üzerine bu görevi de Dr. Ferruh Niyazi devralmıştı.⁴¹ Bu iki ismin dışında *Akdeniz*’in yazı heyetinde; Lütfi Mustafa, Niyazi Recep, Akif, Necati Kayı Alp, Mustafa Cavid, Fuat Atalay ve Nafiz Bey bulunuyordu.⁴² Gazetenin spor muhabiri ise Tevfik Bey’di.⁴³

Akdeniz’in ilk sayısının künyesinde şu bilgiler yer alıyordu: “*Şimdilik pazartesi ve perşembe günleri çıkar. Cumburiyetçi Türk gazetesidir. Sahip ve sermuharriri: Dr. Ferruh Niyazi. Mesleğimize uygun yazılara sayfalarımız açıktır. Geriye istenen yazılara 5 kuruşluk posta pulu leffedilir.*”⁴⁴

Akdeniz gazetesinin ilk sayıları 5 kuruşa satılmış, gazeteye abone şartları ise “*Türkiye dâhilinde; seneliği 480, altı aylığı 250, aylığı 50 kuruş, ecnebi memleketler için; seneliği 800, altı aylığı da 400 kuruş*” olarak belirlenmişti.⁴⁵ Gazete iki sayfaya düştüğünde nüshası 2 kuruşa satılmış;⁴⁶ haftada altı defa yayımlandığında da abone şartları “*Türkiye dâhilinde; seneliği 700, altı aylığı 400, aylığı 65 kuruş, ecnebi memleketler için; seneliği 1400, altı aylığı da 800 kuruş*” olarak değişmişti.⁴⁷

³⁹ *Şelale*, 28 Nisan 1959.

⁴⁰ *İleri*, 19 Aralık 1951.

⁴¹ *Akdeniz*, 26 Ağustos 1341.

⁴² *Türkiye Cumburiyeti Devlet Salnamesi*, 1927-1928, s. 556.

⁴³ *Akdeniz*, 7 Ağustos 1341.

⁴⁴ *Akdeniz*, 9 Mart 1341.

⁴⁵ *Akdeniz*, 14 Mart 1341.

⁴⁶ *Akdeniz*, 1 Ağustos 1341.

⁴⁷ *Akdeniz*, 2 Ağustos 1341.

Gazetenin ilk nüshaları Vilayet Matbaası'nda tabedilmişti. Başlangıçta dört sayfa olarak yayımlanan *Akdeniz* 23 Mayıs 1925 tarihli nüshasından itibaren iki sayfaya düşmüş ve bu durum okuyuculara “*Vilayet Matbaası'nın müzâyyede müddetinin temdidinden istifade ederek, kendi matbaamızın vürûduna değin yine haftada iki gün ve bu şekilde gazetemişi neşredeceği*” denilerek duyurulmuştu.⁴⁸

Akdeniz yayın hayatına başladıktan kısa bir süre sonra, “*okuyucularından gördüğü büyük ragbet ve teveccüh*” nedeniyle kendi matbaasını sipariş ettiğini duyurmuştu.⁴⁹ Haziran 1925'ten itibaren cumartesi günleri hariç haftada 6 gün yayımlanan gazetenin kendi matbaasının ilanları da bu tarihten sonra *Akdeniz* sütunlarında görölmeye başlanmıştı.⁵⁰ Ne var ki Akdeniz Matbaası'nın ilanları dışında gazete, özel ilanlar konusunda çok sınırlı bir ürün yelpazesini sayfalarına taşıyabilmişti. *Akdeniz*'de birkaç defa hamam,⁵¹ kahvehane,⁵² sinema ve tiyatro,⁵³ meşrubat ve içki⁵⁴ ile buz farıkası⁵⁵ ilanı yayımlanmış, bunlar dışında gazetenin sayfalarına neredeyse hiç reklam verilmemişti.

Resmi kurumlara ait çok az ilanı sayfalarını taşıyabilen *Akdeniz* için bu koşullarda kendini idame ettirebilmenin tek bir yolu kalmıştı: Gazetenin tirajını arttırmak. Gazete satışlarının taşra basının var olabilmesi için oldukça önemli olduğu bir devirde *Akdeniz* geliştirdiği bir dizi satış strateji aracılığıyla bu sorunla başa çıkmaya çalışmıştı. Gazetenin okurların ilgisini çekmek için tuttuğu yollardan ilki 27 Haziran 1925 tarihli nüshasında yayımlanan bir ilanla kamuoyuna duyurulmuştu. Bu ilanda, “*halkın ve eşkâr-ı umûmiyyenin arzû ve emellerinden abz-ı ilham eden Akdeniz'in haftada üç makaleyi muhterem kari'lerinin intihâb edeceği bir mevzûya hasredeceği*” bildirilmişti. Bu şekilde gazeteye gelen mektuplar tasnif edilecek, sırayla ağırlık kazanan konular üzerinde yazı yazılacak

⁴⁸ *Akdeniz*, 23 Mayıs 1341.

⁴⁹ *Akdeniz*, 29 Nisan 1341.

⁵⁰ *Akdeniz*, 29 Haziran 1341. Gazete 1925'in Temmuz ve Ağustos aylarında haftada altı gün yayımlanmış, Eylül ayından itibaren ise bu düzen tekrar yitirilmif, düzensizliğin nedeni olarak da gazete çalışanlarının mesailerini muntazam olarak takip etmemeleri gösterilmif, gazete bu durum nedeniyle okuyucularından özür dilemişti. Bkz. *Akdeniz*, 20 Eylül 1341.

⁵¹ *Akdeniz*, 7 Nisan 1341.

⁵² *Akdeniz*, 3 Ağustos 1341.

⁵³ *Akdeniz*, 22 Nisan 1341, 27 Temmuz 1341, 10 Nisan 1926.

⁵⁴ *Akdeniz*, 8 Temmuz 1341, 16 Temmuz 1341, 20 Temmuz 1341.

⁵⁵ *Akdeniz*, 14 Temmuz 1341,

ve konular; zirai, ticari, iktisadi, sıhhi, edebi, tarihi, ilmi, fenni olan hususlara ilişkin olacaktı.⁵⁶

Gazetenin okurların ilgisini arttırmaya yönelik bir diğer girişimi ise okuyucu fotoğraflarını basmaktı. Konuyla ilgili haberde "muhabetin ve uhuvvetin esasını tanışmanın teşkil ettiği" ve "bir vilayet halkının yekdiğerini tamamen tanınması mümkün olmadığı gibi bir şehirde bile yekdiğerini tanımayanlar bulunabileceği" vurgulandıktan sonra, *Akdeniz*'in, Antalyalıların ve şehirde görevli memurların birbirleriyle tanışmaları için "arzı eden zevatın resimlerini sıra ile derc ederek bu tanışma meselesine rehber olacağı" ifade ediliyordu.⁵⁷ Gazetenin 13 Temmuz 1925 tarihli nüshasında ise *Akdeniz*'in "tabip ve eczacı gibi halkla en çok münasebeti olan zevatı tanıtmak için ücretsiz ve bir defaya mabsus olmak üzere, ilanları derc edeceği" bildirilmişti.⁵⁸

***Akdeniz*'in İçeriği ve Temalar Dünyası**

Gazetenin 9 Mart tarihli ilk nüshasındaki İzâh-ı Meslek başlıklı makalede *Akdeniz*'in yayın hayatına başlama nedenlerine ve yayın politikasına değinilmiştir. Buna göre *Akdeniz*, "ictimât ve iktisadi inkılâpların takipçisi olacak, fen bilimleri ve toplum hayatını ilgilendiren sahalarında varlık göstermeye üna edecek, Avrupa matbuatı ile yakından alakadar olarak dünya cereyanlarından Türkiye'yi ilgilendiren neşriyatı nakle çalışacaktır." Bu yazı gazetenin kamuoyuna verdiği şu taahhülle son bulmuştu:

*"Gazeteciliğin başlı başına bir sanat ve meslek olduğunu takdir edenlerdeniz; Bu sebeple bu ince ve nezih sanatın manevi emirlerine itimatla nezih yollarından ayrılmayarak yalnız menfaat-i umûmiyyeyi düşüneceğimizi, azîz vatanın ihtiyaç ve hayât duygularından başka ilham menbâmız olmayacağını, ilk nüshamızda vaad ve taahhüd ediyoruz."*⁵⁹

⁵⁶ *Akdeniz*, 27 Haziran 1341.

⁵⁷ *Akdeniz*, 29 Haziran 1341

⁵⁸ *Akdeniz*, 13 Temmuz 1341.

⁵⁹ *Akdeniz*, 9 Mart 1341. Yayın hayatına başladıktan kısa bir süre sonra gazetenin yürüyeceği yol bir kere daha hatırlatılmış ve gazetenin sahibinin Antalyalılar olduğu şu sözlerle ifade edilmiştir: "Şimdiye kadar yürüdüğümüz nezih ve necip yoldan hiç de ayrılmayan azîz tevaccühlerinizi hüsn-i isti'mâl ederek vazifemize devam edeceğiz. İlk nüshamızda arz eylediğimiz gibi *Akdeniz*'in sütunlarına bizim şahsi fikirlerimiz değil, sizin arzı ve emelleriniz hâkimdir. Gazetenin sahib-i kanunisi biziz fakat sahib-i hakikisi ve manevisi sizsiniz. Başta Antalya şehrimiz ve kazamız olduğu halde bütün mülbakat halkının hakkımızda gösterdiği rağbet ve tevaccübü hüsn-i isti'mâl ederek hedefimize doğru yürüyeceğiz." Bkz. *Akdeniz*, 29 Nisan 1341.

Dr. Ferruh Niyazi ile Kazım Azamet tarafından kaleme alınan başyazıların tematik dağılımı incelendiğinde *Akdeniz*'in bu vaatlerini tutmaya gayret ettiği söylenebilir. Örneğin iki yazarın kaleme aldığı 72 başmakaleden 32'sinde ulusal konular, 30'unda yerel meseleler, 10'unda ise Musul sorunu gibi uluslararası gelişmeler ele alınmıştı. Başmakalelerde ülke gündemiyle ilgili öne çıkan konular; idari ve adli reformlar ile Cumhuriyet rejiminin faziletleri (on başmakale); Şeyh Said İsyanı ve İstiklal Mahkemelerinin faaliyetleri (dokuz başmakale); devlet yöneticilerinin yurtiçi seyahatleri (5 başmakale) idi. Yerel meselelerin ele alındığı başmakalelerde ise ağırlıklı olarak vilayetin zirai sorunlarına (11 başmakale), kent in altyapı, ulaşım ve beledi işlerine (8 başmakale), sıhhat ve nüfus meselelerine (4 başmakale), Hilâl-i Ahmer ve Himâye-i Etfâl gibi cemiyetlerin faaliyetlerine (4 başmakale) değinilmişti.

Akdeniz ilk sayısından itibaren okuyucu mektuplarına da açık olmuş, “*Kari’lerimizin Fikir ve Mütâlaaları*” başlıklı bölümde okur mektup ve makalelerini yayımlamıştı. Dr. Ferruh Niyazi’nin daha önce *Antalya* gazetesinde yayımladığı ve okurların yoğun isteği üzerine *Akdeniz*’de de devam ettirdiği “*Seyahat Hatıraları*”⁶⁰ ile “*Yol Mektupları*” da *Akdeniz*’de neşredilmişti. Yine *Antalya* gazetesinin eski muharrirlerinden olan Mustafa Cavid “*Topçu Zabıtı*” isimli hikâyeyi *Akdeniz* gazetesinde tefrika etmiş,⁶¹ gazetenin “*Hicran Yazıları*” ve “*Temaşa Hayatı*” başlıklı sütunlarında F. N. şehirdeki tiyatro müsamerelerini tenkit etmişti.⁶²

Gazetenin içeriği üzerinde belirleyici olan ilk faktör Dr. Ferruh Niyazi’nin siyasi kimliği idi. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra politikaya atılan ve Osmanlı Demokrat Fırkası’na (Fırka-i İbâd) katılan Dr. Ferruh Niyazi, bu dönemde Fırka-i İbâd’ın yayın organlarında makaleler yayımlamıştı.⁶³ Fırka-i İbâd’ı destekleyen gazete ve mecmuaların içerik ve üslûplarına göz atıldığında da bu etkinin ne kadar önemli olduğu hemen anlaşılır. Örneğin, *Selâmet-i Umûmiyye*

⁶⁰ Dr. Ferruh Niyazi’nin *Antalya* ve *Akdeniz* gazetelerinde neşrettiği “*Seyahat Hatıraları*” esas olarak I. Dünya Savaşı’nda bulunduğu cephelerde tuttuğu notlardan oluşmaktadır. Bu notlar yıllar sonra Dr. Ferruh Niyazi’nin torunu tarafından yayımlanmıştır. Öte yandan gazetenin 28 Kasım 1925 tarihli nüshasından anlaşıldığı kadarıyla bu hatıraların bir bölümü, 21 Kasım 1925’te Dr. Ferruh Niyazi’nin evinde çıkan yangın neticesinde yok olmuştu. Bkz. *Akdeniz*, 28 Teşrin-i Sâni 1341.

⁶¹ *Akdeniz*, 10 Nisan 1341.

⁶² *Akdeniz*, 28 Mart 1341.

⁶³ Ferruh Niyazi Ayoğlu, *age.* s. 1. Dr. Ferruh Niyazi 1911’de Osmanlı Demokrat Fırkası’nın yönetim kurulunda yer almıştı. Bkz. Gökhan Kaya, *Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbâd)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 112.

gazetesinde Bezmi Nusret’in neşrettiği “Yaralar ve Sargılar” başlıklı makale dizisini,⁶⁴ Dr. Ferruh Niyazi, neredeyse aynı içerik ve başlıkla yıllar sonra *Akdeniz* gazetesinde,⁶⁵ Ekim 1951’de ise *İleri* gazetesinde neşretmişti. Yine Fırka-i İbâd’ın yayın organları olan *Hâkimiyet-i Milliye* ile *Genç Türk*’te yayımlanan “İctimâî Meseleler” sütunun içeriği de Dr. Ferruh Niyazi’nin *Akdeniz* gazetesinde ele aldığı Antalya’nın ictimâî meseleleriyle benzerdi.

Akdeniz’in içeriği üzerinde etkili olan bir diğer faktör ise Dr. Ferruh Niyazi’nin Elmalı’nın önde gelen toprak sahipleri arasında yer alması ve Antalya’nın bu sahadaki sorunlarını yakından bilmesiydi. Bu nedenle *Akdeniz* zirai meselelere karşı duyarlı olmuş, gazetenin “*Dertler ve Devalar*” adını taşıyan sütununda ağırlıklı olarak toprak meseleleri ve üreticilerin sorunları ele alınmıştı.⁶⁶ Çiftçi sorunlarının ve toprak meselelerinin ele alındığı bir diğer bölüm ise “*Zirai ve İktisadi Sütunlar*” adını taşıyordu.⁶⁷ Bunların dışında, birçok makale ve haberde zirai üretimi arttırma girişimlerine ve modern ziraat usullerine değinilmişti.⁶⁸ Gazete, bu ilgisinin sonucu olarak, Antalya kazalarında birçok muhabir bulundurmuş, köylülerin sorunlarını; Elmalı, Alanya, Korkuteli ve Finike’de bulunan “*muhabir-i mahsûsa*”ları aracılığıyla sütunlarına taşımıştı. Bu muhabirlerden isimleri tespit edilebilenler şunlardır: Elmalı muhabir-i mahsûsası Oğuz,⁶⁹ Alanya muhabir-i mahsûsası Turhan, Korkuteli muhabir-i mahsûsası Eyyûbi.⁷⁰

Akdeniz’in temalar dünyasını belirleyen diğer hususlar ise uzun savaş yılları ve savaşın Antalya’da da hissedilen sonuçlarıydı. Bu sebeple gazetede topyekûn savaşın şehirleri ve kasabaları kasıp kavuran bütün etkilerine; hastalıklara ve üretici nüfus kaybına, yoksulluğa, dul ve yetim sayısında yaşanan muazzam artışa, Antalya’nın en temel altyapı ihtiyaçlarından dahi mahrum oluşuna sık sık değinilmişti. Mesela sıtma, sadece insanları öldürmekle yetinmediği, aynı zamanda onları çalışamaz hale getirerek varlıklarını erittiği için de *Akdeniz*’in

⁶⁴ *Selâmet-i Umûmiyye*, 9 Ağustos 1326.

⁶⁵ *Akdeniz*, 1 Ağustos 1341, 3 Ağustos 1341, 4 Ağustos 1341, 5 Ağustos 1341, 6 Ağustos 1341, 7 Ağustos 1341, 10 Ağustos 1341, 11 Ağustos 1341, 13 Ağustos 1341, 16 Ağustos 1341.

⁶⁶ *Akdeniz*, 14 Mart 1341, 18 Mart 1341, 21 Mart 1341.

⁶⁷ *Akdeniz*, 9 Mart 1341, 7 Nisan 1341.

⁶⁸ Örnekler için bkz. *Akdeniz*, 14 Mart 1341, 18 Mart 1341, 21 Mart 1341, 25 Mart 1341, 28 Mart 1341, 1 Temmuz 1341, 6 Ağustos 1341.

⁶⁹ *Akdeniz*, 25 Mart 1341.

⁷⁰ *Akdeniz*, 10 Nisan 1341.

özellikle üzerinde durduğu meseleler arasında yer almıştı.⁷¹ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin şehirdeki faaliyetlerinin desteklenmesi, gazetenin hemen her fırsatta Antalyalılar cemiyete sahip çıkmaya davet etmesi bu nedenleydi.⁷²

Dönemin bir diğer müşterek meselesi ise topyekûn savaşın neden olduğu yetim çocuklardı. Bu sebeple bu kimsesiz çocukların bakımı ve tekrar topluma kazandırılması hususunda *Akdeniz*'de birçok makale yayımlanmış; Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin Antalya'daki faaliyetleri desteklenmiş;⁷³ nüfus meselesiyle de ilişkili olan çocuk meselesi, çocukların himayesinde sadece anne ve babalara değil devlete de bir görev düştüğünün sürekli vurgulanmasına neden olmuştu.⁷⁴

Burada, uzun savaşın neden olduğu bu koşulların gazetelerin aracı olduğu bir başka duyarlılığı da harekete geçirdiğini ve temiz bir şehre duyulan ihtiyacın dile getirilmesine vesile olduğunu belirtmek gerekir. Sağlıksız barınma koşullarının, şehrin çok temel altyapı imkânlarından dahi mahrum oluşunun birçok defa gazetenin eleştirilerine konu olmasının sebebi buydu. Hatta bu nedenle Dr. Ferruh Niyazi şehrin içinde bulunduğu harabi vaziyeti bir "*mabrumiyet hal*" olarak tanımlanmış;⁷⁵ temizlik ve çöp toplama meseleleri, kentsel aydınlatmanın yokluğu, içme suyu sorunu, sokakların bakımsızlığı ve yangınlar nedeniyle Antalya Belediyesi sık sık eleştirilerin hedefi olmuştu.⁷⁶

Akdeniz'in içeriği üzerinde önemli bir belirleyiciliği olan son mesele ise İtalyan işgaliydi. İtalyan işgali söz konusu olduğunda gazetenin bu ilgisinin

⁷¹ *Akdeniz*, 28 Mart 1341, 20 Eylül 1341, 10 Nisan 1926. Dr. Ferruh Niyazi buna benzer düşüncelerini Antalya gazetesinin başyazarlığını yaparken de dile getirmiş, sıhhatin "*servete mütevakıf olduğunu*" söylemiş, sıtma meselesini ele alırken ise sıtmanın üretici nüfusu yataklara düşürerek Antalya'yı yoksullaştırdığını iddia etmişti. Bkz. *Antalya*, 30 Haziran 1340, 19 Kânun-ı Evvel 1340.

⁷² *Akdeniz*, 2 Temmuz 1341. Antalyalı münevverlerin bu husustaki müşterek kanaatini en veciz sözlerle ifade eden yine Dr. Ferruh Niyazi olmuştu. Antalya gazetesinde neşrettiği bir başmakalede Hilâl-i Ahmer'i "*Türklerin dert anası ve dert ortağı*" olarak tanımlamıştı: "*Felaketli günlerde bize ağışunu ve sinesini açan yegâne hayırlı müessesemiz Hilâl-i Ahmer.*" Bu nedenle Hilâl-i Ahmer'e yardım etmek her Antalyalının vicdan ve din borcuydu. Bkz. *Antalya*, 13 Teşrin-i Sâni 1340.

⁷³ *Akdeniz*, 9 Mart 1341, 2 Temmuz 1341.

⁷⁴ *Akdeniz*, 11 Nisan 1341, 20 Temmuz 1341.

⁷⁵ *Antalya*, 4 Mayıs 1340.

⁷⁶ *Akdeniz*, 25 Mart 1341, 29 Nisan 1341, 9 Mayıs 1341, 30 Temmuz 1341, 5 Ağustos 1341, 9 Ağustos 1341.

nedensiz olmadığına altını çizmek gerekir.⁷⁷ Çünkü her ne kadar Antalya'daki İtalyan işgali resmi olarak 5 Temmuz 1921'de sona ermiş olsa da, işgalden sonra İtalyanlara ait hastane, mektep ve ticari müesseseler şehirdeki faaliyetlerini devam ettirmişti. Bütün bu müesseseler ile onlardan faydalananlar *Akdeniz*'in açık hedefi olmuş, Nüfus Mübadelesi nedeniyle şehir nüfusunun dramatik bir biçimde değiştiği bu dönemde İtalyan müesseselerinin Antalya'daki faaliyetleri fevkalade tehlikeli görülmüştü.⁷⁸ Örneğin İtalyan Hastanesi'nin müdavimleri ile ilgili olarak yayımlanan bir makalede İtalyan Hastanesi'ne gidenler şu şekilde eleştirilmişti:

*"Utanmazlara: Bir kısım vatansızların, cibilliyetsizlerin kendi hastanelerini ve kendi doktorlarını bırakarak İtalyan doktoru sinyor Amato'ya koştuklarını teessürle haber aldık. Ağyardan şifa dilenen hayâsızlar, cinsi bozuklar! Türk bekimleri daha yüksek kudret-i ilmiyede, hususi ve resmi müessesât-ı sıbhyyeniz daha itina ile şefkat ve şifa tevzi etmektedirler. Eğer canınız mutlaka şapkali istiyorsa, işte vapur işte iskele, beğendiğimiz kâfiristana def olup gidiniz. Veyahut Türk olmadığımızı ilan ediniz, ey hayâsız melûnlar."*⁷⁹

Yerel kamuoyunun milliyetçi hassasiyetlerini arttırmanın dışında, efkâr-ı umûmiyyeye yönelik bir tehdit aracı olarak da kullanılan ve dönemin diğer Antalya gazetelerinde de tesadüf edilebilen bu tür haber ve yazılara *Akdeniz* gazetesinin sütunlarında fazlasıyla rastlamak mümkündür. Örneğin gazetede yayımlanan bir duyuruda İtalyan Hastanesi'nin müdavimlerinden "o yılan yuvasına müracaat eden bedbahlılar" ve "biraz da milleti meşkûk olanlar" olarak bahsedilmişti.⁸⁰ Yine *Akdeniz* gazetesi, bir mübadilin evini İtalyan Hastanesi'ne peşkeş çektiğini yazmıştı.⁸¹ Bu konu gazetenin 3 Nisan 1926 tarihli nüshasında da işlenmiş, "İtalyan Hastanesi'ne koşan beyinsizlere" hitap edilen bir makalede, "efkâr-ı umûmiyyenin gazeteye gelerek İtalyan müesseselerinin müdavimlerini öğrenmek istedikleri" duyurulmuş ve "efkâr-ı umûmiyyenin bu tezabüratı karşısında İtalyan müesseselerinin müdavimi olan bedbahlıların hareketlerinden hicap duyacaklarının ümit edildiği"

⁷⁷ Meis ve Rodos'taki varlıkları düşünüldüğünde İtalyanlara ilişkin bu endişeler haksız sayılmamalıdır. 1928'de Antalya'ya gelen Harold Armstrong da Meis ve Rodos'taki varlıkları nedeniyle Türklerin İtalyanlara ve yabancılara karşı şüphe beslediğini, şehrin dışında rahat hareket edemediğini, sürekli olarak takip edildiğini ve fotoğraf çekmesine bile izin verilmediğini yazmıştır. Bkz. H. C. Armstrong, *Turkey in Travail; Turkey and Syria Reborn*, John Lane, Londra, 1930, s. 248.

⁷⁸ *Akdeniz*, 19 Ağustos 1341.

⁷⁹ *Akdeniz*, 28 Nisan 1341.

⁸⁰ *Akdeniz*, 23 Temmuz 1341.

⁸¹ *Akdeniz*, 21 Mart 1926.

belirtilmişti.⁸² Gazetenin 10 Nisan 1926 tarihli nüshasında ise “*biri kadın diğeri erkek iki vatansızın*” Memleket Hastanesi civarında bekleyerek oraya gelen hastaları İtalyan Hastanesi’ne gitmeye ikna ettikleri iddia edilmiş; “*safdil balke işfale çalışan bu hainleri yakalamanın her Türkün vazifesi olduğu*” belirtilmişti.⁸³

Akdeniz ve Efkâr-ı Umûmiyye

Akdeniz’in efkâr-ı umûmiyyeye yönelik bu talepleri muhataplarına ne kadar ulaşmıştır? Başka bir ifadeyle, Antalya’daki ilk matbaanın II. Meşrutiyet döneminde kurulduğu düşünüldüğünde, 1920’li yıllarda ortalama bir kentli ile gazete arasındaki ilişki hakkında neler söylenebilir?

Bu mesele her şeyden çok okuryazar nüfusun tespit edilebilmesiyle ilgilidir ve yazılı senaryoların gündelik hayata girişi, milliyetçiliğin, eğitim faaliyetleri aracılığıyla kitlelerin seferber edilebilmesini sağlama amacının belirginleştiği 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mümkün olmuştur. Bu dönemden sonra, ama özellikle de 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları içinde peşi sıra gazete ve dergiler neşredilmiş, kitlelerin okuryazar olmaları için girişimlerde bulunulmuş, bu dönemde yazılı metinler yavaş yavaş özel mülk haline gelmişti. Evlere giren ilk basılı materyaller ise din kitaplarının yanı sıra ve giderek daha çok artan miktarda hukuk ve tarih kitaplarıydı. Daha sonraki dönemde bu süreci günlük veya haftalık gazeteler ya da mecmualar takip etmişti.⁸⁴

Meseleye Antalya açısından bakıldığında ise 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde şehirdeki kahvehanelerde –hiç değilse “*tarz-ı cedid*” olanlarda– gazete kıraat edildiği bir gerçektir. Örneğin 1884’te Mutasarrıf Turhan Bey’in girişimleriyle inşa edilen Kışla Kıraathanesi’nin Avrupakâri odasının ortasında cevizden yapılmış bir masa ve bunun karşısında zamanı bildirmek için bir büyük saat, bir de büyük endam aynası vardı. Kıraathanenin açılışının yarattığı heyecanın izlerini üzerinde taşıyan ve *Tercüman-ı Hakika*’te yayımlanan Antalya menşeli bir mektupta, kıraathane odasının tefrişatının halkın rağbetini arttıracak

⁸² *Akdeniz*, 3 Nisan 1926.

⁸³ *Akdeniz*, 10 Nisan 1926.

⁸⁴ Antalya’da 19. yüzyılın sonlarına kadar evlerde bulunan kitaplar ağırlıklı olarak dini nitelikteydi. Evlerde en çok tesadüf edilen kitap ise Kelam-ı Kadim idi. Bazı örnekler için bkz. *Antalya Şer’iyye Sicili*, 11/231; *Antalya Şer’iyye Sicili*, 14/19, 62, 255; Seda Tan, *17 Nolu Antalya Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi 1297-1300 (1879-1883)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2010, s. 119, 293, 397, 410, 427, 634, 636, 673, 679.

şekilde düzenlendiği ve bu Avrupakâri odada bazı kitaplar ile *Cerîde-i Havâdis*, *Tarîk*, *Osmanlı* ve *Tercüman-ı Hakikat* gazetelerinin "mekki-i mütâlaaya konulduğu" yazıyordu.⁸⁵

Ne var ki Antalya söz konusu olduğunda bu ve benzeri örneklerin değerini çok da abartmamak gerekir. Çünkü 20. yüzyılın ilk yıllarında bile sıradan bir kentliye metinsel anlamda sunulan senaryolar yazılı değil sözlüydü. Kentteki bir münevverin, sıradan bir müderrisin veya idarecinin sahip olduğu kitaplar ise birkaç kitaptan daha fazla değildi. Bu özel koleksiyonlar geçici nitelikteydi ve daha kalıcı koleksiyonlar camii veya manastırların kütüphanelerinde bulunuyordu.⁸⁶ Ayrıca, bu kütüphanelerdeki kitapların konularını ve türlerini din topluluğunun ihtiyaçları belirliyordu. Bu dönemde kütüphanelerde bulunan kitaplar da genellikle dinsel içerikliydi.⁸⁷

Gazeteler ve efkâr-ı umûmiyyeye arasındaki ilişkiyi anlamak için okuryazar nüfus hakkında da bilgi sahibi olmak gerekir. Gerçi 20. yüzyılın başlarında şehirdeki okuryazar nüfusla ilgili kesin bir tahmin yapmak güçtür; ancak bu dönemde Antalya'da mevcut olan okullardan, başka bir ifadeyle okuryazar topluluğun kaynaklarından ve bu okullarda okuyan öğrencilerin sayısından hareketle bazı tahminlerde bulunmak mümkündür.

1913'te Antalya'daki iptidâîlerin (usûl-i cedîde mektebi) sayısı 7ydi ve bunlardan 5'i erkek, 2'si ise kız okuluydu. Okullara devam eden toplam 795

⁸⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Ramazan 1307.

⁸⁶ 19. yüzyılda Antalya'da kitap sahibi olanların çoğu şehirde bulunan memurlardı. Örneğin Yüzbaşı Ahmed Ağa ibn-i Abdullah'ın evinde Kelam-ı Kadim vardı. Bkz. *Antalya Şer'iyye Sicili*, 14/12. Antalya Mal Muhasebecisi Mehmed Rıza Efendi ibn-i Abdullah'ın evinde ise çeşitli kitaplar (kütüb-i mütenevviyye), Nasreddin Hoca Kitabı, Kelam-ı Kadim ile çeşitli nizamnameler ve Kanun-ı Esasi vardı. Bkz. Seda Tan, *a.g.t.* s. 295.

⁸⁷ 1889 tarihli bir vakıf kaydında Teke Mütessilimi Hacı Mehmed Ağa Camii Kütüphanesi'nde bulunan kitapların tam bir listesi mevcuttur. Buna göre kütüphanede, aralarında; tefsir, edep, mantık, fıkıh, necm, hikâye ve tarih kitaplarının da yer aldığı 575 kitap mevcuttur. Ancak bu rakamın, kitapların toplam sayısı olduğunu, kütüphanedeki birçok kitabın birkaç nüsha olarak bulunduğunu da belirtmek gerekir. Öte yandan bu listede yer alan kitaplardan biri Evkaf Kâtibi Mustafa Efendi'ye, üçü ise Hafız Mehmed Efendi'ye ödünç olarak verilmiştir. Vakıf kaydında kütüphaneye yapılan bağışlar da listelenmiştir. Buna göre "eshâb-ı hayr tarafından vakf olunmuş kitap" sayısı 111'dir. Bu durumda şehrin en büyük kütüphanesindeki kitap sayısı 686 olmaktadır. Bkz. *Antalya Şer'iyye Sicili*, 32/335. 1896 yılında ise aynı kütüphanedeki kitap sayısı 30'a düşmüştür. Bkz. *Konya Vilayet Salnamesi Def'a 26*, Konya, 1312, s. 393.

öğrencinin 539'u erkek, 256'sı kızdı. Bu tarihte şehirde zorunlu eğitim çağındaki çocuk sayısının 1.598 erkek, 1.473 kız olmasına karşın, okula devam etmeyen erkek çocuk sayısının 1.059, kız çocuk sayısının 1.217 olduğunu ve öğrenim çağındaki çocukların –oransal olarak kızlarda daha çok olmak üzere– büyük bir bölümünün okula gitmediklerinin altını çizmek gerekir. 1917'de şehirde “*usûl-i cedîd*”e uygun 6 mektep vardı ve bu mekteplerde okuyan öğrenci sayısı 550'ydî. “*Usûl-i atik*”le (medrese) eğitim veren 7 okulun ise 190 öğrencisi vardı.⁸⁸

1927'ye ait nüfus istatistikleri görece daha ayrıntılıdır ve okuryazar nüfus hakkında bazı genellemeler yapmamıza imkân tanır. Bu istatistiklere göre 1927'de Antalya genelinde (204.000 nüfus içinde) 9.316 erkek ile 1.685 kadın okuma yazma biliyor, 193.371 kişi ise okuma yazma bilmiyordu. Bu sayı Antalya'ya bağlı ilçe ve nahiyeleri de kapsadığı için şehir merkezinde okuryazar nüfusun sayısı hakkında kesin bir tahminde bulunmak mümkün değildir. Fakat istatistikten 1927'de genel nüfusun ancak %5'lik bir kesiminin okuryazar olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁹

Şehirdeki kız öğrenci sayısından hareketle toplumun okuryazar kesimi, Ami Ayalon'un Arap coğrafyası için yaptığı gibi cinsiyete dayalı olarak da bir sınıflamaya tabi tutulabilir.⁹⁰ 1913'te Antalya'daki iptidailerde 539 kız öğrenci eğitim görmüştü, 1927'de ise Antalya genelinde 685 kadın okuma yazma biliyordu. 1932'de şehirdeki kütüphanelerden faydalanan kadınların sayısı ise 734'tü.⁹¹

20. yüzyılın ilk otuz yılına ilişkin bu rakamlar, 1913 ile 1932 arasında okuryazar nüfusun arttığını gösterir. Fakat bu halde bile okuryazar nüfus toplam kent nüfusunun küçük bir nispetine tekabül etmektedir. Ayrıca, bu dönemde okuryazar topluluk kentli ve gençtir, kırsal dünya Cumhuriyet'in ilk bir kaç on yılında dahi bu dünyanın sınırları dışında kalmıştır.

Akdeniz gazetesinin okurları işte bu nüfustur ve bütün bu rakamlar 1920'ler Antalya'sında muhtemel gazete tüketicisi nüfusun sınırlı olduğunu gösterir.

⁸⁸ *Konya Vilayet Salnamesi Def'a 29*, Konya, 1322, s. 149.

⁸⁹ Güven Dinç, *9 No'lu Antalya Şer'yye Sicili Defterine Göre 1853-1859 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2005, s. 158 ve 361.

⁹⁰ Ami Ayalon, *The Press in the Middle East: A History*, Oxford University Press, New York, 1995, s. 138.

⁹¹ Fatma Şimşek, “Antalya'da Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu (Antalya, 22-24 Kasım 2007) Sempozyum Bildirileri II*, Derleyen Mustafa Oral, Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Antalya, 2007, s. 448, 461.

Gazete baskı sayılarına ilişkin bilgiler de bu bilgiyi teyit eder. Örneğin 1926 yılında *Antalya* gazetesinin günlük baskı adedi 600'dür; *Yeni Türkiye* gazetesinin ise 300 ilâ 400 arasında değişmektedir.⁹² Öte yandan bir gazetenin baskı sayısının her zaman satış sayısı kadar olmadığını veya gazete tirajlarının bazı durumlarda yanıltıcı olabileceğini, gazetelerin insanlara farklı okuma biçimleri sunabildiğini de unutmamak gerekir. Çoğu defa Antalya gazetelerinde eleştiri konusu yapılan kahvehanelerde ortak gazete okuma alışkanlığı ya da bir gazetenin yüksek sesle belirli bir topluluğa okunması pratiği (yaygın okuma pratiği), bütün olumsuz şartlara rağmen Antalya'da yazılı metinlerin muhataplarının tedrici olarak arttığına kanıt kabul edilebilir.⁹³ Fakat okuryazar dünyanın sınırlarının esas olarak kenti içerdiği, kırsal dünyanın, ulaşım imkânlarının sınırlı oluşu ya da dağıtım sisteminin yetersizliği gibi nedenlerle bu sınırın dışında kaldığı kesindir.⁹⁴

Kısacası, tüm bu koşullar, *Akdeniz*'in de aralarında olduğu yerel gazetelerin çok düşük tirajlarla ayakta kalmalarına neden olmuştur. Tüm bu tablodan çıkarılabilecek bir diğer önemli sonuç ise 1920'li yıllar Antalya'sının, henüz, sayıları üç-beşi bulan bir yayın evrenini taşıyacak erginliğe ulaşmadığıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kentte yaşanan basın patlamasının kısa soluklu olmasının, *Antalya* hariç bu dönemde yayımlanan gazetelerin çok çabuk kapanmasının esas nedeni budur.

Akdeniz'in Kapanması

Tüm özverili çabalara rağmen neşredildiği dönem içinde bir sürekliliğe sahip olamayan *Akdeniz*'in ömrü çok uzun sürmemişti. Gazetenin sadece sahibi ve başyazarı olmakla kalmayan, aynı zamanda gazetede yayımlanan tefrikaların

⁹² *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi*, 1926-1927, Ankara, 556.

⁹³ Yaygın okuma pratiği Antalya'da gazete satışlarını düşüren nedenler arasında yer alıyordu. Bu konuyla ilgili *Antalya*'nın 12 Ekim 1926 tarihli nüshasında yayımlanan sitem yüklü bir makalede, gazetenin günlük satışının 100 adedi geçmediği ifade edildikten sonra şunlar söylenmişti: "On kişilik bir mecliste bir kişinin aldığı gazete o meclise kâfi gelir. Diğerleri kıraatin kendilerine vürûdunu sabırsızlıkla beklerler. Hatta daha garibi gazetenin parasını veren zevat başka olduğu halde diğer meclis hazıraları gazetemizi daha evvel almaya muvaffak olurlar. Kahvehanelerde, kıraathanelerde, bebemehâl gazetemiz elden ele dolaşıyor. Ey muhterem kari' mademki seni alakadar etmiyoruz, niçin parasını vermediğin gazetemizi hemen almaya koşuyorsun? Niçin kahvehanelerde gazetemiz için nöbete duruyorsun? Bugün himmet olsun matbaamız diğer vilayet matbaalarından çok daha iyi durumdadır ve eğer siz himmet ederseniz, İstanbul gazeteleri hacminde gazete çıkarabiliriz." Bkz. *Antalya*, 12 Teşrin-i Evvel 1926.

⁹⁴ *Antalya*, 15 Teşrin-i Evvel 1341.

önemli bir bölümünü de kaleme alan Dr. Ferruh Niyazi'nin karşılaştığı siyasi baskılar nedeniyle *Akdeniz* bir süre sonra yayın hayatından çekilmek zorunda kalmıştı. Dr. Ferruh Niyazi yıllar sonra kaleme aldığı ve *İleri* gazetesinde tefrika ettiği matbuat hatıralarında içinde bulunduğu güç durumu “*mahalli fırka teşkilatı beni yıkamaya uğraşırken, ben de merkezin yardımına dayanarak çalışıyordum*” sözleriyle ifade etmişti.⁹⁵ *Akdeniz*'in intişarının birinci yıl dönümü nedeniyle yayımlanan başmakalede de üstü kapalı olarak gazetenin karşılaştığı bu siyasi müdahalelere değinilmişti: “*Akdeniz şahsi husumetlerini fırka perdesine büriiyerek onu lekelemeye çalışanların tezvirâtından fütür getirmeden yolunda yürüyecektir. Akdeniz bilir ki, muazzam inkılâp durduğu gün, Cumhuriyet tehlikeye girdiği zaman aziz vatanla beraber memleketin mütefekkir ve ilim adamlarının kafası koparılır. Ve yine Akdeniz bilir ki bugün sakalı tıraş edip cüppeyi çıkararak şek-i bâriciyyesini tebdil edenler yine aynı adamlardır. Vecibelerini kalplerinde, sarıklarını kafalarının içinde muhafaza etmektedirler. Bu gibilerin inkılâp ve cumhuriyet meşhurlarını bizden iyi anladıkları iddiasına bizzet kendileri gibi inanan yoktur. Bu gibiler kendilerini hangi libasa büriündürürlerse büriündürsünler bize göre bugün de yarın da makbul değildirlir.*”⁹⁶

Akdeniz gazetesinin yayın hayatına son vermesine neden olan bir diğer sebep ise Dr. Ferruh Niyazi'nin aşar meselesinden dolayı kaleme aldığı bir makaleden rahatsız olan Elmalı eşrafının baskısıydı. Aşar Kalkmadı mı? başlıklı bu makale *Akdeniz*'in 27 Temmuz 1925 tarihli sayısında yayımlanmış ve makalede aşarın lâğvedilmesine rağmen Elmalı eşrafının köylülerden aşar hissesi almaya devam ettiği iddia edilmişti.⁹⁷ Ancak bu makale kaleme alındıktan kısa bir süre sonra *Akdeniz* ve Dr. Ferruh Niyazi eleştirilerin hedefi haline getirilmiş, *Akdeniz*'e yönelik eleştiriler *Antalya* gazetesinin sütunları aracılığıyla ifade edilmişti. Örneğin *Antalya*'nın 17 Ağustos 1925 tarihli nüshasında Elmalı'dan 22 köy muhtarının imzasıyla yayımlanan bir mektupta, Dr. Ferruh Niyazi'nin yeterli araştırma yapmaksızın Elmalılıları (hemşerilerini) lekelediği iddia edilmiş; mektubun hemen altında ise muhtarların “*meselelerimizi hükümetimize anlatmak ve tanıtmak için Akdeniz'in sütunlarına ihtiyaç duymuyoruz*” ifadesiyle imzaladıkları talepleri yer almıştı.⁹⁸

Dr. Ferruh Niyazi, açıkça kendisini hedef alan bu mektuba verdiği cevapta gazetesinin sadece gerçeğleri yazdığını söylemiş, “*hangi kara ruh kızarsa kızсын memleket dertlerini sayıp döküğünü*” dile getirmiş ve “*köylü hemşeriler, ben sizin için*

⁹⁵ *İleri*, 19 Aralık 1951.

⁹⁶ *Akdeniz*, 10 Mart 1926.

⁹⁷ *Akdeniz*, 27 Temmuz 1925.

⁹⁸ *Antalya*, 17 Ağustos 1925.

bişîat sizîn menfaatiniş için uğraşırken sizîn ellerinizle taşlattırılmaktayım" demişti.⁹⁹ Ne var ki bu cevap yeterli bulunmamış olacak ki Elmalı muhtarlarının 21 Ağustos 1925 tarihli *Antalya* gazetesinde yayımlanan bir başka mektubunda da eleştiriler devam etmiştir:

*"Hâsılatımızın idrakıyla beraber esasen siyasetle de alakadar olmadığımız cihetle zaten abone kaydolunmadığımız halde bila-talep gönderilmekte olan gazetenizi okumaya vaktimiz müsait olmadığından heyet ve namımıza gazete göndermemelerini rica ediyoruz."*¹⁰⁰

Dr. Ferruh Niyazi, matbuat hatıralarında, aşar meselesinin gazetesine yönelik büyük baskıya sebep olduğunu iddia ederek *Akdeniz*'in yayın hayatından çekilme nedenini bu meseleyle ilişkilendirmişti:

*"Bir gün evime bir polis geldi, beni aldı Vali Bey'in yanına götürdü. Vali Bey bana, 'Aşar Kaldırılmadı Mı?' makalesinden tutturdu. 'Aşarın kalktığı kanunla müeyyid olduğu halde neden bu neşriyat yapıyor?' dedi. Aynı meseleyle dair bir başka neşriyat daha yaparak davamızı tekrar teşrih ettik. Gördüm ki her gün bir vesile ile çağırılıyor. Vücudumdan doğan bir buzursuzluk var. Memlekette söz ve yazı hürriyetinin kurulduğu günde yeniden intişâr sabasına çıkmak üzere neşriyatımı tatil ettiğimi sert bir başmakale ile ilan ederek gazetemi kapattım."*¹⁰¹

Gazetenin nihai sonunu hazırlayan ise 21 Kasım 1925'te çıkan bir yangın nedeniyle Dr. Ferruh Niyazi'nin evinin tamamen yanması ve maddi olarak büyük zarara uğraması olmuştu. Yangından bir hafta sonra neşrettiği gazetesi için yazdığı başmakalede içinde bulunduğu durumu anlatırken *"bugün ben bu afetin alevleri arasında mahv ve harap olmuş bir bale gelmiş bulunuyorum. Ben bütün kıymetli eşyası mahvolmuş bir adamım"* diyen Dr. Ferruh Niyazi,¹⁰² *İleri* gazetesinde yayımladığı matbuat hatıralarında bu yangının kundaklama eseri çıktığını iddia etmiş, evinin kimler tarafından kundaklandığının ise hiçbir zaman ortaya çıkarılmadığını belirtmişti.¹⁰³

Yangından bir hafta sonra 87. sayısı yayımlanan *Akdeniz*'in bir sonraki sayısı ise 26 Aralık 1925'te yayımlandı. Bu tarihten sonra, günümüze ulaşan son sayısı olan 10 Nisan 1926 tarihli nüshasına kadar gazetenin mümkün olduğu kadar

⁹⁹ *Akdeniz*, 18 Ağustos 1341.

¹⁰⁰ *Antalya*, 21 Ağustos 1341.

¹⁰¹ *İleri*, 16 Aralık 1951.

¹⁰² *Akdeniz*, 28 Teşrin-i Sâni 1341.

¹⁰³ *İleri*, 16 Aralık 1951.

düzenli yayımlanmasına dikkat edilmiş, buna rağmen *Akdeniz*'i yaşatmak mümkün olmamış, gazete 1926 yılı içinde yayın hayatından çekilmiştir.

Sonuç

Bu makalede, 1925-1926 yılları arasında Antalya'da yayımlanmış *Akdeniz* gazetesi, gazeteyi var eden koşullar, gazetenin içeriği ve kapanma nedenleri incelenmiştir. Makalenin iddiası, *Akdeniz*'in, kurucusu Dr. Ferruh Niyazi'nin kişisel çabalarının ve 1920'li yıllar Antalya'sında birden çok gazete çıkarılmasına neden olan koşulların ürünü olduğudur. Bu koşullar, aynı zamanda, *Akdeniz*'in içeriği üzerinde de belirleyici olmuş, ayrıca, gazetenin her sayfası Dr. Ferruh Niyazi'nin izini taşımıştır. Ne var ki, *Akdeniz* uzun ömürlü olmamış, bu dönemde yayın hayatına atılan diğer Antalya gazeteleri gibi birkaç sene içinde kapanmıştır.

Akdeniz'in yayın hayatını sadece iki sene devam ettirebilmesinin ilk nedeni siyasi çekişmelerdi. Bu çekişmeleri, ajans haberlerinin veya resmi ilanların bazı gazetelere verilmemesi ya da vilayetin bir matbaa kurup gazetelerle rekabete girişmesi gibi farklı başlıklar altında özetlemek mümkündür. Ayrıca, okuryazar nüfusun az olması gazete satışlarını düşürmüş, gazetelerin gelirlerini kısıtlayan tüm bu müdahaleler, onların sonlarını belirleyen ikinci faktör olmuştur. Öte yandan, bu dönemde gazeteleri ayakta tutan esas irade kişisel çabalardı. *Akdeniz* de varlığını kurucusu Dr. Ferruh Niyazi'nin kişisel girişimlerine ve maddi imkânlarına borçluydu. Bu imkânlar tükendiğinde gazete kapanmıştır.

Akdeniz'in kurucusu Dr. Ferruh Niyazi gazetesini kapattıktan sonra hekimliğe geri dönmüştür. 1930'da Elmalı Hükümet Tabipliği'ne atanmış, bu tarihten itibaren hayatını sıtmayla mücadeleye adanmış; 1933'te Kaş Sıtma Tabipliği'nde, 1934, 1935 ve 1936'da Konya Aksaray Sıtma Tabipliği'nde çalışmış, 1936-1938 arasında İstanbul Sıtma Mücadele Tabipliği'nde görev almış, 1939'da ise Tekirdağ İskân Müdürlüğü'ne atanmıştı.¹⁰⁴

1944'te Mardin ve Diyarbakır Mıntıkası Sıtma Mücadele Reisi olarak görevlendirilen Dr. Ferruh Niyazi 30 Temmuz 1946 tarihinde terfi ettirilerek Manisa'ya tayin edilmiş, bir yıl sonra, 1947 Temmuz'unda da Antalya Sıtma Mücadele Reisi'ne getirilmişti.¹⁰⁵ 1950 genel seçimlerinde CHP'den Antalya milletvekili adayı olmuş, fakat seçilemeyince gazeteciliğe tekrar dönerek *İleri* gazetesinde makaleler yazmaya başlamıştı. Hayatının son dönemlerini

¹⁰⁴ *İleri*, 9 ve 10 Ekim 1951.

¹⁰⁵ *İleri*, 7 Ekim 1951.

gazetelerde yayımladığı makalelerine ayıran Dr. Ferruh Niyazi, 1963'te Antalya'da vefat etmişti.¹⁰⁶

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Antalya Şer'îyye Sicili

11/231.

14/19, 62, 255.

32/335.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezareti Emniyyet-i Umûmîyye Müdüriyeti Kalem-i Umumi (DH. EUM. KLU) 15-69.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalem-i (DH. MKT.) 1601-60

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30.18.1.3.20.

Gazete ve Dergiler

Akdeniz; 9 Mart 1341, 14 Mart 1341, 18 Mart 1341, 21 Mart 1341, 25 Mart 1341, 28 Mart 1341, 7 Nisan 1341, 10 Nisan 1341, 11 Nisan 1341, 22 Nisan 1341, 28 Nisan 1341, 29 Nisan 1341, 9 Mayıs 1341, 23 Mayıs 1341, 27 Haziran 1341, 29 Haziran 1341, 1 Temmuz 1341, 2 Temmuz 1341, 8 Temmuz 1341, 13 Temmuz 1341, 14 Temmuz 1341, 16 Temmuz 1341, 20 Temmuz 1341, 23 Temmuz 1341, 27 Temmuz 1341, 30 Temmuz 1341, 1 Ağustos 1341, 2 Ağustos 1341, 3 Ağustos 1341, 4 Ağustos 1341, 5 Ağustos 1341, 6 Ağustos 1341, 7 Ağustos 1341, 9 Ağustos 1341, 10 Ağustos 1341, 11 Ağustos 1341, 13 Ağustos 1341, 16 Ağustos 1341, 18 Ağustos 1341, 19 Ağustos 1341, 26 Ağustos 1341, 20 Eylül 1341, 28 Teşrin-i Sâni 1341, 10 Mart 1926, 21 Mart 1926, 3 Nisan 1926, 10 Nisan 1926.

Antalya; 19 Kânun-ı Evvel 1340, 4 Mayıs 1340, 30 Haziran 1340, 13 Teşrin-i Sâni 1340. 17 Ağustos 1341. 21 Ağustos 1341. 15 Teşrin-i Evvel 1341. 15 Temmuz 1926, 12 Teşrin-i Evvel 1926, 27 Temmuz 1962. 9 Eylül 1963, 8 Eylül 1974.

Babalık; 7 Mart 1329, 25 Mart 1329.

¹⁰⁶ Ferruh Niyazi Ayoğlu, *age*. s. 2.

Doğu; 11 Kânûn-ı Evvel 1337, 10 Mayıs 1338, 31 Temmuz 1338.

İleri; 7 Haziran 1951, 8 Haziran 1951, 7 Ekim 1951, 9 Ekim 1951, 10 Ekim 1951, 26 Ekim 1951, 7 Kasım 1951, 16 Aralık 1951, 19 Aralık 1951.

Konya; 21 Rebî-ül-âhir 1292, 23 Cemâzi-yel-evvel 1293.

Maşrak-ı İrfan; 4 Kânûn-ı Sâni 1325, 21 Kânûn-ı Sâni 1325.

Öğüt; 23 Nisan 1337, 3 Mayıs 1337, 5 Mayıs 1337, 12 Haziran 1337.

Resmi Antalya; 1 Mart 1929, 25 Temmuz 1935.

Selâmet-i Umûmiyye; 9 Ağustos 1326.

Şelale; 28 Nisan 1959.

Tasvir-i Efkâr; 24 Haziran 1325, 24 Temmuz 1325, 17 Ağustos 1325; Tanin, 9 Mart 1328, 29 Ağustos 1331, 8 Teşrin-i Evvel 1331.

Tercüman-ı Hakikat; 28 Ramazan 1307.

Vakî; 20 Şubat 1337, 8 Haziran 1339, 14 Haziran 1339, 19 Haziran 1339.

Yeni Hayat; 11 Mart 1338. 16 Mart 1338.

Zümriütova; 11 Teşrin-i Sâni 1928.

Yayımlanmış Kaynaklar

Konya Vilayet Salnamesi Def'a 26.

Konya Vilayet Salnamesi Def'a 29.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928.

Kitap ve Makaleler

ADISON Mazlum (2013) *Antalya'nın Kara Günleri*, Derleyen Evren Dayar, Kent Müzesi Yayınları, Antalya.

ALEMDAR Korkmaz (2001) *İletişim ve Tarih*, Ümit Yayınları, Ankara.

ARABACI Caner vd. (2009) *Konya Basın Tarihi*, Palet Yayınları, Konya.

ARMSTRONG H. C. (1930) *Turkey in Travail; Turkey and Syria Reborn*, John Lane, Londra.

AYALON Ami (1995) *The Press in the Middle East: A History*, Oxford University Press, New York.

AYOĞLU Ferruh Niyazi (2008) *Kurtuluşta Cumhuriyet'e ve Sıtmaya Adanan Yürek*, Derleyen Ferruh Niyazi Ayoğlu, Zonguldak.

- DİNÇ Güven (2005) *9 No'lu Antalya Şer'iyeye Sicili Defterine Göre 1853-1859 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdarî ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- DURU Orhan (1978) *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- GÖNÜLLÜ Ali Rıza (2005) Antalya'da Basın Hayatı (1920-1949), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 21, Sayı: 61, s. 323-346.
- GÜÇLÜ Muhammet (1996) Antalya'da Mahalli Basının İlk Yirmi Yılı (1920-1940), *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Düşünceler Dergisi*, Yıl:10, Sayı: 9, s. 175-192.
- GÜÇLÜ Muhammet (2012) Antalya'da Yerel Basının İlk Temsilcisi: Antalya'da Anadolu Gazetesi (19 Aralık 1920-12 Eylül 1922), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII (25), s. 33-54.
- KAYA Gökhan (2011) *Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbâd)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KECHRİOTİS Vangelis (2010) 1911 Rum Cemaati Nizamnamesi 20. Yüzyılın Başında Antalya'daki Rumlar, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 201, s. 42-51.
- ŞİMŞEK Fatma (2007) Antalya'da Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, *20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu (Antalya, 22-24 Kasım 2007) Sempozyum Bildirileri II*, Derleyen Mustafa Oral, Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Antalya, s. 446-462.
- TAN Seda (2010) *17 No'lu Antalya Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi 1297-1300 (1879-1883)*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- TUNÇAY Mete (1991) *Arif Oruç'un Yarım*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- VARLIK Bülent (1985) Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 112-125.